

Euroopan tutkimusaluetta kohennetaan

■ Ilkka Niiniluoto

Euroopan tutkimusalue (*European Research Area*, ERA) on alun perin luotu käsitteeksi, jonka avulla hahmotetaan ja terävöitetään tutkimuspolitiikkaa koko Euroopan tasolla. Vastavasti Euroopan korkeakoulualuetta (*European Higher Education Area*, EHEA) on rakennettu Bolognan prosessin mukaisesti yhtenäistämällä yliopistotutkintoja, edistämällä opettajien ja opiskelijoiden liikkuvuutta sekä kehittämällä laadunvarmistusjärjestelmiä. Sekä ERA että EHEA ovat EU:n keinoja toteuttaa Lissabonin strategiaa, jonka mukaan Euroopasta tulisi vuoteen 2010 mennessä muodostaa maailman dynaamisin tietoon perustuva ja sosiaalisesti eheä talousalue.

Euroopan komissio lähetti kesällä 2007 laajalle kuulemis- ja lausuntokierrokselle Euroopan tutkimusaluetta koskevan valmistelumuistion eli ”vihreän paperin” (*ERA Green Paper*). Tausalla on huoli siitä, että Lissabonin strategian tavoitteet ovat karkaamassa. Panostukset koulutukseen, tutkimukseen ja innovaatio toimintaan eivät ole riittäviä. Tasoerot Euroopan maiden välillä ovat edelleen liian suuret, jotta maanosan tasolla turvattaisiin tutkimuspohjainen kestävä taloudellinen kilpailukyky. EU:n kolmen seuraavan puheenjohtajamaan (Ranska, Tšekki, Ruotsi) muodostama ”trio” on äskettäin esittänyt julkilausuman ”Ljubljanan prosessista”, jonka tarkoitus on saavuttaa vuoden 2009 loppuun mennessä konsensus ERA:n uudesta hallintorakenteesta ja yhteisestä visiosta vuodelle 2020.

Vihreä paperi muotoili lukuisia kysymyksiä ERA:n kehittämisestä. Viitenä pääulottuvuutena mainittiin tutkijoiden yhtenäiset työmarkkinat, maailmanluokan tutkimusinfrastruktuurit, vahvat tutkimuslaitokset, tiedon siirto ja tutkimusprioriteettien optimointi. Komissio sai sidosryhmien edustajilta noin 800 vastausta, joissa laajalti kannatettiin aktiivisia toimenpiteitä. Huhtikuussa 2008 julkistetussa yhteenvedossa

komissio ehdottaa viittä askelta ERA:n ”uudelleen käynnistämiseksi”.

Ensimmäkin eurooppalaisten tutkijoiden liikkuvuuden ja urakehityksen edellytyksiä on edelleen parannettava ”tutkijapassin” avulla. Vaikka jäsenmaat eivät kannata sitovaa EU-lainsäädäntöä, komissio on julkaissut vuonna 2005 suosituksena ”Eurooppalaisten tutkijoiden peruskirjan” (*The European Charter for Researchers*). Joustavia käytäntöjä tarvitaan maiden rajat ylittävistä tutkijoiden rekrytoinnista, apurahojen siirrettävyydestä, työehdoista ja sosiaaliturvasta. Tällä tavoin voidaan myös lisätä Euroopan houkuttelevuutta lahjakkaiden tutkijoiden työuran kannalta.

Toiseksi tarvitaan lainsäädäntöä, joka auttaa uusien eurooppalaisten tutkimusinfrastruktuurien perustamista ja toimintaa. Menestystarinoita tällä sektorilla ovat jo hiukkasfysiikan CERN Genevessä, molekyylibiologian EMBL Heidelbergissa ja tähtitieteen ESO Saksassa ja Chilessä. Jatko-ohjelmalla laaditaan eurooppalaista ”tiekarttaa” ESFRI-prosessissa (*European Strategy Forum for Research Infrastructures*).

Kolmanneksi on laadittava ohjeita ja suosituksia intellektuaalisten omistusoikeuksien (*intellectual property rights*, IPR) hallinnoimiseksi. IPR-asioissa ei ole yhtenäisiä käytäntöjä Euroopan tasolla. Tämä tiedon ja teknologian siirron kannalta keskeinen aihe on sitä ajankohtaisempi, mitä enemmän rakennetaan kansallisia ja kansainvälisiä instituutioita, jotka yhdistävät yliopistojen, tutkimuslaitosten ja yritysten tutkimus- ja kehittämistyötä. Esimerkkejä ovat ”strategiset huippuosaamisen keskittymät” eli ”shokit” Suomessa, eurooppalaiset yhteiset teknologiaohjelmat (*Joint Technology Initiatives*), eurooppalainen strateginen energiateknologian suunnitelma (SET-PLAN) sekä tänä vuonna komission lippulaivana perustettu Euroopan Teknologian instituutti (*European Institute of Technology*, EIT).

Neljänneksi on rakennettava eurooppalaisella tasolla enemmän yhteisiä tutkimusohjelmia. Vuonna 2007 aloitti 7. puiteohjelman uutuutena Euroopan tutkimusneuvosto (*European Research Council*, ERC), joka jakaa varoja perustutkimukseen ansioituneille nuorille ja varttuneille tutkijoille. Kansallisten ja eurooppalaisten tutkimusvarojen verkostomaista koordinointia varten on rakennettu ERA-NET-skeemoja. Yhtenä toimijana tällä sektorilla on EUROHORCS, jonka jäseninä on 37 eurooppalaisen tutkimusrahoittajan ja tutkimuslaitoksen johtajaa.

Viidenneksi on muodostettava politiikkakehys tieteen ja teknologian yhteistyölle kansainvälisellä tasolla. Euroopassa tarvitaan yhtenäisiä, päällekkäisyyttä välttäviä yhteistoiminnan muotoja globaalien kumppanien kanssa. Esimerkkinä tästä on EU:n yhteinen Kiina-ohjelma.

ERA:n rakentamisen suurin jännite on kansallisten ja eurooppalaisten intressien välillä. Jäsenvaltiot eivät ole erityisen halukkaita antamaan eurooppalaisille organisaatioille valtakirjaa tutkimusvarojen jakamiselle, vaan tavallisesti edellyttävät ”oikeudenmukaista osuutta” (*juste retour*) maksamistaan jäsenmaksuista. Lukuun ottamatta suuria ja kalliita infrastruktuureja jäsenvaltiot suosivat vapaaehtoista verkostoitumista ja yhtenäisten työmarkkinoiden muodostamista ilman liiallista ohjailua. Tätä näkemystä arvostelee artikkelissa ”Europe’s Research System Must Change” (*Nature* 452/24 April 2008) Luke Georghiou, joka on komission asettaman ERA-asiantuntijaryhmän puheenjohtaja. Hän muistuttaa, että EU:n puiteohjelma kattaa vain 5 % eurooppalaisista julkisista tutkimusvaroista. Osuus nousee noin 15 %:n tasolle, kun mukaan otetaan kaikki eurooppalaiset ohjelmat ja laitokset, mutta joka tapauksessa valtaosa varoista on kansallisten organisaatioiden hallinnassa. Georghiou toivoo, että EU siirtäisi maataloustutkimuksen tukemiseen, ja vaatii puiteohjelma-ajattelun uusimista niin, että myös kansallisten budjettien varoja voitaisiin keskittää suuriin yhteisiin ylikansallisiin haasteisiin (kuten ilmastomuutos, elintarviketurvallisuus, energia, biodiversiteetti ja ikääntyvä yhteiskunta). Tiedekomissaari Janez Potocnik pyrkii käynnistämään

nämä yhteiset hankkeet vuonna 2010. Komissio on asettanut uuden Eurooppalaisen tutkimusalueen tieteellisen neuvoston (*European Research Area Board*, ERAB), jonka tehtävä on seurata tutkimuksen edistymistä ja valmistella vuonna 2013 alkavaa 8. puiteohjelmaa (FP8).

Toisenlainen jännite näkyy tutkimusta suorittavien organisaatioiden välillä. Vihreää paperia koskevissa vastauksissa tutkimuslaitokset (*Research Performing Organizations*, RPO) nostivat omaa profiiliaan korostamalla toteutunutta rahoitusosuuttaan eurooppalaisessa tutkimusjärjestelmässä ja erityisesti menestystään 6. puiteohjelmassa. Suurimpia näistä laitoksista ovat Max Planck Instituutti Saksassa ja CNRS Ranskassa. Sen sijaan yliopistot painottivat keskeistä rooliaan monitieteisen perustutkimuksen ja tutkijakoulutuksen suorittajina. Tärkeitä puheenvuoroja ovat käyttäneet 800 jäsenen muodostama Euroopan yliopistojen liitto (*European University Association*, EUA) ja 20 kärkiyliopiston muodostama Euroopan tutkimusyliopistojen liitto (*League of European Research Universities*, LERU).

Kuvaa eurooppalaisesta tutkimusalueesta täydentää 1974 perustettu Euroopan tiedesäätiö (*European Science Foundation*, ESF), joka jakaa varoja tutkijoiden ohjelmille, verkostoille ja konferensseille.

EU:n tutkimuspolitiikkaa on usein ja aiheesta-kin moitittu liiallisesta byrokraatiasta. Suomalaiset eri alojen tutkijat, jotka kommunikoivat ja liikkuvat sujuvasti omissa kansainvälisissä tiedeyhteisössään, saattavat ihmetellä, kannattaako ERA:lle omistaa näin paljon aikaa ja energiaa. Olen samaa mieltä siitä, että organisaatiot eivät ole itsetarkoitus – ja hallintoa tulisi aina tilaisuuden tullen keventää. Tosiasia kuitenkin on, että menestyvä korkealaatuinen tutkimus tarvitsee tuekseen tiedemyönteisyyttä, aineellisia voimavaroja ja sujuvia käytäntöjä. Näiden edellytysten puolesta on tehtävä yhteistä työtä, jonka puitteissa myös suomalaisilla on mainio mahdollisuus vaikuttaa eurooppalaiseen tiedepolitiikkaan.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston kansleri ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan hallituksen puheenjohtaja.